

Абзор.
7-46

97

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ЧЕРЕЧУКІНА Людмила Вячеславівна

УДК 343.13+343.131

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК
ЗАЯВИ КЛОПОТАНЬ І ПОДАННЯ СКАРГ
ПРО ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ,
ЇХ ВИРІШЕННЯ ТА ОСКАРЖЕННЯ
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ**

(спеціальність 12.00.09 - кримінальний процес
і криміналістика; судова експертиза)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ - 1998

Хр.
Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ України.

Науковий керівник - кандидат юридичних наук, професор **Смітінко Зінаїда Дмитрівна**, Національна академія внутрішніх справ України, начальник кафедри кримінального процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор **Михайленко Олександр Романович**, Генеральна прокуратура України, старший прокурор відділу аналізу і прогнозу;
кандидат юридичних наук **Шибіко Василь Петрович**, Національний університет ім. Тараса Шевченка, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету.

Провідна організація: Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності, Академія правових наук України, м. Харків.

Захист відбудеться "24" червня 1998 року о 14⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.56.01 при Національній академії внутрішніх справ України (252035, м. Київ, Солом'янська пл., 1).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України (252035, м. Київ, Солом'янська пл., 1).

Автореферат розісланий " " 1998р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук

код екземпляра

42559

Женунтій
В.І.Женунтій

Українська юридична
академія

Інв. № 7484

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Незворотними стають демократичні перетворення, які відбуваються в суверенній Україні. Вони об'єктивно обумовлюють кардинальні зміни і в її системі судочинства.

Закріплення в ст.6 Конституції України принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову ознаменувало принципово новий підхід до реального забезпечення захисту законних прав та інтересів громадян. У розвитку цього положення ст. 124 Конституції конкретизує, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Отже, делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами або посадовими особами не допускаються.

Кримінально-процесуальне законодавство тоталітарного СРСР не передбачало судового порядку застосування заходів процесуального примусу, які обмежують конституційні права та свободи особи, а також оскарження в судовому порядку дій і рішень органу дізнання, слідчого, прокурора. Це певною мірою зумовило недостатню опрацьованість у науковій літературі зазначених питань. Чималий внесок в обґрунтування необхідності судового порядку розгляду питання про провадження слідчих дій за судовим рішенням, порядку оскарження дій та рішень органу дізнання, слідчого, прокурора внесли своїми науковими працями А.Я.Авраах, Д.Д.Адаменко, С.А.Альперт, В.П.Бахін, Н.А.Белий, А.Д.Бойков, Т.П.Варфоломєєва, І.М.Гуткін, А.Я.Дубинський, З.З.Зінатулін, Л.М.Карнесєва, Н.Н.Короткій, І.А.Лібус, П.А.Лупінська, А.Я.Меженцева, М.М.Міхеєнко, А.Б.Муравін, А.А.Непреєнко, А.Д.Святоцький, З.Д.Смітєнко, А.Д.Стецовський, М.С.Строгович, А.Г.Торяников, Д.П.Фіолєвський, І.Я.Шибіко, Ю.П.Елькінд. Разом з тим обсяг і результати дослідження сфери судового контролю за досудовим провадженням на сьогодні, на жаль ще недостатні. Нові орієнтири вимагають нових акцентів. Значною мірою це пояснюється наявністю певних прогалин у кримінально-процесуальному законодавстві, яке не містить норм, що регламентують судовий порядок розгляду клопотань про провадження слідчих дій, про застосування заходів процесуального примусу та оскарження учасниками процесу процесуальних дій і рішень слідчого й органу дізнання. Крім того, в наукових працях розглядаються лише окремі аспекти вказаної проблеми, зокрема, до-

сліджуються порядок і механізм оскарження дій органу дізнання, слідчого, прокурора. Але цілісного дослідження всієї багатопланової сукупності питань, пов'язаних із юрисдикцією судів на стадії попереднього розслідування, ще не виконано.

Актуальність і недостатня розробленість проблеми й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Луганського інституту внутрішніх справ МВС України та кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ України.

Мета й завдання дослідження. Основна мета дослідження - розробка концептуальних основ процесуального механізму розгляду клопотань про провадження слідчих дій, про застосування заходів процесуального примусу та оскарження учасниками процесу процесуальних дій і рішень слідчого та органу дізнання. З урахуванням поставленої мети зроблено спробу розв'язати такі завдання:

1. Виявити типові особливості і дати характеристику процесуальних дій і підсумкових рішень, які приймаються на стадії порушення кримінальної справи.
2. Визначити правовий статус суб'єктів, які мають право оскарження.
3. Встановити процесуальний порядок оскарження незаконних і необґрунтованих процесуальних дій і підсумкових рішень.
4. Розробити процесуальний порядок оскарження процесуальних рішень слідчого та органу дізнання при застосуванні заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі, а також процесуальних дій слідчого та органу дізнання.
5. Визначити процесуальний порядок розгляду клопотань про провадження слідчих дій, арешт і тримання під вартою.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що автором уперше в Україні зроблено спробу закласти теоретичні основи й запропонувати практичні рекомендації щодо розробки процесуального механізму оскарження незаконних процесуальних дій і підсумкових рішень, процесуальних рішень слідчого при застосуванні заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі.

Дослідження процесуального порядку вирішення скарг на дії та рішення слідчого й органу дізнання, механізму порушення клопотань про провадження слідчих дій, арешт та тримання під вартою, а також процесуального порядку розгляду клопотань про арешт та тримання під вартою дасть змогу з наукової точки зору осмислити й розробити питання щодо реалізації в повному обсязі юрисдикції судів на стадії попереднього слідства. Дослідження специфічних ознак скарги й клопотання дозволить розробити оптимальний порядок їх заявлення як окремо одне від одного на різних етапах попереднього слідства, так і паралельно.

Проведені дослідження дозволили сформулювати положення, які відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки та практики і виносяться на захист:

1. Пропозиція про доцільність зміни ст.97 КПК України. Зокрема, в тій частині, де йдеться про перевірку слідчим заяви або повідомлення про злочин слід вказати, що слідчий провадить невідкладні слідчі дії, необхідні для прийняття правильного рішення.

2. Обґрунтування позиції про недоцільність збереження за прокурором права у позасудовому порядку вирішувати питання про скасування рішень про відмову в порушенні кримінальної справи та про її закриття, оскільки чинний порядок не відповідає конституційному принципу поділу влади.

У зв'язку з цим обґрунтовується новела про необхідність внесення змін в КПК України щодо безпосереднього оскарження в суд постанови органу дізнання і слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи та її закриття.

3. Пропозиція щодо доповнення ст.99 КПК України частиною 3, яка б регламентувала обов'язок органу дізнання, слідчого, прокурора повідомляти фізичних та юридичних осіб, від яких надійшло повідомлення про злочин, інших заінтересованих осіб та їх представників про закінчення дослідчої перевірки та роз'яснювати їм право на ознайомлення з матеріалами перевірки. У доповненні формулюється нове визначення поняття заінтересованої особи (тобто особи, якій заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду), її правовий статус.

4. Пропозиція внести зміни у ст.ст. 99¹, 215, 236⁵ КПК України в частині оскарження рішень про відмову в порушенні кримінальної справи та її закриття безпосередньо в суд і конкретизації кола осіб, які мають право оскарження.

5. Пропозиція внести зміни у ч.2 ст.236² й ч.2 ст.236⁶ КПК України та встановити норми про витребування суддею матеріалів, що були підставою для відмови в порушенні справи або закриття справи, разом з повідомленням прокурора та

особи, яка звернулася зі скаргою, про час її розгляду і право взяти в ній участь. Одночасно пропонується процесуальний порядок розгляду скарги.

6. Виходячи із сформульованого в проекті КПК України положення про визнання підозрюваною особи, стосовно якої винесено мотивовану постанову, із метою посилити гарантії права особи на захист, у тому числі й оскарження затримання в суді, вноситься пропозиція доповнити проект положенням про встановлення добового терміну вручення підозрюваному копії такої постанови з переліком її прав та обов'язків.

7. Обґрунтування тези про те, що порядок оскарження дій слідчого, органу дізнання повинен базуватися на конституційному праві на оскарження будь-яких виникаючих спірних правовідносин, у тому числі й слідчих дій, безпосередньо в суд. Крім того, положення про обов'язок прокурора, який виявив у порядку здійснення наглядових функцій те чи інше порушення вимог закону органами дізнання і попереднього слідства, їх негайного оскарження в суд.

8. Пропозиція про доповнення ст. 32 КПК України пунктом 10¹, в якому визначається поняття "законні інтереси" як конкретні потреби в межах правового становища суб'єктів кримінального процесу, що охороняються законодавством.

9. Визначення ознак обмежування клопотання та скарги і пропозиція щодо порядку заяви клопотань та подання скарг як окремо одне від одного на різних етапах попереднього слідства, так і паралельно з урахуванням характерних особливостей при оскарженні конкретних слідчих дій.

10. Визначення поняття відомчого, судового контролю, прокурорського нагляду і встановлення межі їх впливу на хід попереднього слідства.

11. Пропозиція встановити кримінально-процесуальні норми, що будуть регламентувати коло осіб, які мають право подавати скарги на незаконні й необґрунтовані дії та рішення органу дізнання, слідчого, прокурора, судовий порядок їх оскарження, строк і його обчислення, процедуру розгляду скарги судом.

12. Обґрунтування положення про те, що порядок провадження слідчих дій за судовим рішенням повинен передбачати безпосереднє звернення дізнавача, слідчого з клопотанням в суд.

13. Процедура реалізації конституційного положення про взяття особи під варту судом, оскарження рішення суду першої інстанції, а також обґрунтування пропозиції щодо законодавчого закріплення права заінтересованих учасників процесу повторно оскаржити і судові рішення про застосування арешту як заходу процесуального примусу, при наявності нових, раніше не розглянутих судом обставин, що свідчать про необхідність взяття особи під варту або її звільнення.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Теоретичне значення полягає у тому, що автором зроблено певний внесок у розвиток науки кримінального процесу. Використання сформульованих та обґрунтованих концептуальних основ судового порядку розгляду клопотань про провадження слідчих дій, про застосування заходів процесуального примусу та оскарження учасниками процесу процесуальних дій і рішень слідчого й органу дізнання дасть змогу на науковій основі розробити і включити до КПК України норми, які будуть регламентувати сферу судового контролю за досудовим провадженням. **Практичне значення результатів дослідження** полягає в тому, що учасники кримінального процесу отримують у своє розпорядження конкретні рекомендації прикладного характеру про найефективніший порядок заяви скарг і клопотань на стадії попереднього слідства, про їх характерні особливості при оскарженні конкретних слідчих дій. Розроблені питання про дію відомчого контролю дадуть можливість керівникам слідчих підрозділів і слідчим ефективно використовувати його в цілях досягнення всебічності, повноти й об'єктивності дослідження обставин кримінальних справ, забезпечити належну взаємодію слідчих і працівників інших підрозділів органів внутрішніх справ.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації викладені у двох навчальних посібниках: "Забезпечення всебічності, повноти й об'єктивності процесуальних дій та підсумкових рішень, які приймаються органом дізнання та слідчим під час порушення кримінальної справи та її закриття" (Луганськ, 1997) і "Судовий порядок оскарження процесуальних рішень у ході досудового слідства та дізнання, а також клопотань про провадження слідчих дій, арешту й тримання під вартою" (Луганськ, 1997), а також у статтях "Конкретизація права на оскарження в суд санкції прокурора на арешт як дієвий засіб дотримання прав заарештованого" (Луганськ, 1996), "Заходи процесуального примусу - арешт і тримання під вартою, які приймаються за судовим рішенням" (Київ, 1998).

Результати доповідалися на міжвузівській науково-практичній конференції "Творча спадщина П.І.Новгородцева (до 130-річчя від дня народження) та актуальні проблеми розбудови правової держави в Україні" (Луганськ, 1996).

У лютому 1998 р. пропозиції автора щодо доповнення, зміни та удосконалення чинного законодавства направлені на розгляд членів робочої групи Комітету з питань правової політики і судово-правової реформи Верховної Ради України по підготовці проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Основні положення дослідження використовуються в навчальному процесі Луганського інституту внутрішніх справ МВС України, а також у науково-дослідній роботі слухачів і курсантів, в системі семінарського навчання працівників прокуратури Луганської області, а також в системі службової підготовки слідчих УМВС України в Луганській області.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, шести підрозділів, заключної частини, додатків, списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з яких 163 основного тексту, 33 додатків, використані літературні джерела - 200 позицій.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, визначені цілі й завдання, характеризується наукова новизна отриманих результатів, наведено основні положення, які виносяться на захист, розкривається науково-практичне значення висновків і пропозицій, наводяться дані агробачіі результатів дослідження.

Розділ перший - "Законність і обґрунтованість процесуальних дій та підсумкових рішень, які приймаються органами дізнання й слідчим на стадії порушення кримінальної справи та при її закритті" - розкриває проблеми дотримання законності при провадженні процесуальних дій та прийняття підсумкових рішень на стадії порушення кримінальної справи, а також порядок оскарження незаконних і необґрунтованих процесуальних дій та підсумкових рішень. Він містить пропозиції про внесення змін і доповнень у чинне законодавство в цій частині з метою забезпечення всебічності, повноти й об'єктивності під час дослідчої перевірки, при оскарженні незаконних і необґрунтованих процесуальних дій та підсумкових рішень.

У підрозділі 1.1 - "Загальна характеристика процесуальних дій та підсумкових рішень, які приймаються на стадії порушення кримінальної справи" - приділяється увага тому, що ст.97 КПК України, яка передбачає обов'язковість прийняття заяв та повідомлень про злочини й порядок їх розгляду, чітко не визначає процесуальний механізм перевірки їх достовірності органом дізнання, слідчим, прокурором. Цей суттєвий недолік створює об'єктивні умови для порушення законності при порушенні кримінальної справи або, навпаки, при відмові в порушенні кримінальної справи.

Спостерігається певний взаємозв'язок між обмеженням дій, які дозволяється провадити слідчим до порушення кримінальної справи, і порушенням принципу всебічності, повноти й об'єктивності при збиранні доказів на стадії попереднього розслідування.

У роботі зазначається, що недопустимість провадження слідчих дій (крім огляду місця події) при печевірці заяв або повідомлень про злочин на практиці викликає суттєві труднощі. Це пов'язано з тим, що у різних категоріях справ питання про обґрунтованість порушення кримінальної справи вирішити неможливо без провадження невідкладних слідчих дій. Надто важко виділити загальні для усіх категорій злочинів слідчі дії, які варто було б провадити до порушення кримінальної справи.

Альтернативою розв'язання такої проблеми може стати законодавче наділення слідчого правом проведення всіх необхідних слідчих дій на стадії порушення кримінальної справи. Це дозволить забезпечити при прийнятті рішення про порушення кримінальної справи або при відмові в ньому дотримання принципів всебічності, повноти й об'єктивності, дасть змогу уникнути невинуватого зростання кількості порушень кримінальних справ, які невдовзі припиняються за відсутністю події або складу злочину.

У зв'язку з цим автор пропонує викласти ч. 3 ст. 97 КПК України в наступній редакції: "Коли необхідно перевірити заяву або повідомлення про злочин до порушення справи, така перевірка здійснюється прокурором, слідчим або органом дізнання в строк не більше десяти днів шляхом проведення слідчих дій, передбачених ст.ст. 167-169, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 184, 187, 190, 192, 194, 196 КПК України.

У підрозділі 1.2 - "Процесуальний порядок оскарження незаконних і необґрунтованих процесуальних дій та підсумкових рішень" - розглядаються неврегульовані питання у чинному законодавстві в цій частині.

⟨ Обґрунтовується положення про те, що передбачений КПК України порядок оскарження постанови органу дізнання й слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи або постанови про закриття кримінальної справи є недосконалим. Зокрема, він суперечить ст.6 Конституції України, якою передбачена наявність судової влади як самостійної гілки. Отже, прокуратура ні на якому етапі не має права підняти її, як це відбувається тепер при розгляді нею скарг громадян на підсумкове рішення слідчого, органу дізнання (постанова про відмову в порушенні кримінальної справи й постанова про закриття кримінальної справи).⟩

На думку автора, аналогічний порядок оскарження, передбачений ст.ст. 258-261 проекту КПК України, також не дозволяє громадянам повністю реалізувати своє конституційне право на оскарження в суді постанов органу дізнання та слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи або про її закриття. Він суперечить ст. 121 Конституції України, якою передбачено нагляд прокурора за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. По суті, функція прокуратури у позасудовому порядку скасовувати підсумкове рішення органу дізнання, слідчого виходить за межі повноважень, передбачених ст. 121 Конституції України. У цьому випадку має місце не тільки дублювання функцій суду, коли прокуратура виконує свого роду роль його першої інстанції, але й об'єктивно створюються умови для фактичного обмеження прокурорського нагляду. Реалізація конституційного права людини на оскарження дій посадових осіб невинувато ускладнюється за рахунок громіздкості самої процедури оскарження. Досить спірна ефективність прокурорського нагляду в цій частині, оскільки така процедура передбачає не постійну наглядову діяльність, а лише реагування на надіслані скарги громадян.

Недосконалість порядку й обмеженість у часі при розгляді скарг громадян на постанову слідчого або органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи, громіздкість і невинувато затрати часу при розгляді скарг громадян на постанову слідчого про закриття кримінальної справи дозволяють ставити питання про доцільність удосконалення кримінально-процесуального законодавства в цій частині.

Наведена аргументація здається автору достатньою для наукового обґрунтування пропозиції про необхідність внесення змін у КПК в частині безпосереднього оскарження в суд постанов органу дізнання й слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи й постанови про її закриття.

Здобувач зазначає, що в юридичній літературі не знайшли належного відображення питання щодо обґрунтування заінтересованою особою скарги на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи та про її закриття. Оскарження може бути ефективним лише тоді, коли воно супроводжується реалізацією сукупності прав, передбачених КПК України. Але чинне законодавство не передбачає права заінтересованої особи на ознайомлення з усіма матеріалами, на підставі яких прийнято рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, а також на заявлення клопотань під час дослідчої перевірки. Отже, без цього право особи на подання скарги змістовно знецінюється, оскільки можливості заявника

аргументовано заперечувати висновкам органу дізнання, слідчого, прокурора істотно обмежені.

У законі також не конкретизовано коло осіб, які мають право на оскарження. Розглядаючи це питання, дисертант приходять до висновку, що скарга на постанови про відмову в порушенні справи та про її закриття може бути подана прокурором, фізичною та юридичною особою, від яких надійшло повідомлення про злочин, а також особою, котрій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду.

У другому розділі - "Законність і обґрунтованість процесуальних дій і рішень при провадженні попереднього слідства й дізнання" - досліджуються питання дотримання законності процесуальних дій при провадженні попереднього слідства й дізнання. Опрацьовується порядок підготовчих дій затриманого, арештованого, які передують оскарженню процесуальних рішень органу дізнання, слідчого, у тому числі заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі, а також процесуальних дій слідчого, органу дізнання. Визначається й обґрунтовується правовий статус суб'єктів, які мають право на оскарження.

У підрозділі 2.1 - "Оскарження процесуальних рішень слідчого при застосуванні заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі" - автор доводить, що реалізовані в сукупності право на оскарження рішень слідчого про застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі, і право на захист утворюють розгорнутий і законодавчо закріплений механізм, що дає змогу повною мірою гарантувати конституційне право людини на свободу й особисту недоторканність.

Аргументується висновок про те, що ефективність оскарження особою процесуальних рішень при застосуванні заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі, залежить від дієвості процесуального механізму, який повинен включати:

- 1) надання реальних можливостей затриманому, арештованому своєчасно оскаржити в суд своє затримання, можливість оскарження у вищестоящому суді свого арешту й тримання під вартою;
- 2) суворе дотримання слідчим вимог кримінально-процесуального законодавства щодо його обов'язку приймати мотивоване рішення;
- 3) обов'язок особи, яка провадить дізнання, слідчого, задовольняти клопотання затриманого або заарештованого про приєднання до справи матеріалів, які свідчать про його невинуватість або пом'якшують відповідальність.

Частина 2 ст. 29 Конституції України передбачає судове вирішення питання про арешт. Автори проекту КПК України в розвиток цього конституційного положення розробили відповідний процесуальний порядок. Проте запропонована процедура взяття особи під варту позбавляє можливості слідчого як учасника процесу висловити своє ставлення щодо цього питання. В основі ст. 113 проекту КПК України лежить константа про те, що рішення прокурора щодо заяви перед судом клопотання про взяття під варту або про відмову в цьому завжди буде однозначно вірним. Можливість помилки до уваги не приймається. Які-небудь процесуальні механізми, що дозволяли б ревізувати прийняте прокурором рішення, у проекті не передбачені. А це не виключає неконтрольованого суб'єктивізму з боку прокурора.

Наведені аргументи дозволяють висловити свої заперечення щодо обмеження прав слідчого при вирішенні такого важливого питання, як застосування засобів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі. Крім того, прокурор у випадку заявлення клопотання про взяття під варту так чи інакше пов'язує свою позицію з обвинувальним ухилом при провадженні слідства.

Здобувач виділяє такі концептуальні позиції щодо питань взяття під варту та оскарження цього рішення:

1. Процесуальна самостійність слідчого, яка передбачена ст. 114 КПК України, повинна бути реалізована в його праві на заявлення клопотань про застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі (арешт, продовження строків тримання під вартою).

2. Це клопотання розглядається районним (міським) судом за місцем провадження слідства. Суддя, який приймає рішення про взяття під варту, не може брати участь у подальшому розгляді справи щодо заарештованої особи.

3. Прокурор при вирішенні питання про взяття під варту відповідно до його основної функції прокурорського нагляду складає висновок щодо клопотання слідчого про доцільність арешту. У протилежному випадку буде існувати не нагляд прокурора за дотриманням законності, а покладання на нього функцій слідчого.

4. Судове рішення про застосування або незастосування взяття під варту, як засобу процесуального примусу, може бути оскаржено в апеляційний суд через адміністрацію місця тримання під вартою.

Одночасно обгрунтовується позиція про доцільність наділення особи, яка перебуває під вартою, правом оскарження у вищестоящий суд рішень судової інстанції, яка подовжила строк тримання під вартою. Зважаючи на неврегульова-

ність цього моменту в КПК й актуальність проблематики, зроблено спробу розробити порядок оскарження рішень органу дізнання, слідчого.

На підставі аналізу особливостей направлення обвинуваченого на стаціонарну експертизу дисертант приходить до висновку про необхідність розроблення процесуального механізму, який би дозволяв своєчасно і, що найголовніше, дійово оскаржувати рішення про направлення обвинуваченого на стаціонарну експертизу.

Відмінність оскарження такого рішення від інших засобів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі, полягає в тому, що оскаржується як доцільність цієї слідчої дії, так і вірогідність обвинувачення в цілому. Рішення суду щодо зазначених питань повинно базуватись на всебічному дослідженні усіх матеріалів справи, включаючи й ті, які дали підставу для направлення обвинуваченого на стаціонарну судово-медичну або судово-психіатричну експертизу.

Обґрунтованість клопотання слідчого, його законність можуть бути забезпечені за рахунок участі прокурора при його розгляді судом.

Здобувач не погоджується з авторами проекту КПК України стосовно того, що рішення суду про направлення обвинуваченого на стаціонарну судово-медичну або судово-психіатричну експертизу оскарженню не підлягає. Подібний підхід суттєво обмежує виправлення судової помилки, виключає право громадянина на оскарження.

У підрозділі 2.2 - "Оскарження процесуальних дій слідчого, органу дізнання й правовий статус суб'єктів, які мають право оскарження" - привертається увага тому, що розробка порядку оскарження слідчих дій лишилася поза увагою дослідників, хоча теоретична й практична значущість проблеми не викликає сумнівів.

Здобувачем виділено основоположні, з його точки зору, моменти, які підлягають аналізу й узагальненню при розробці порядку оскарження процесуальних дій слідчого й органу дізнання в ході попереднього слідства, що становить його основу, - конституційне право заінтересованої особи безпосередньо оскаржити в суд не деякі, а всі слідчі дії, недопустимість делегування функцій судів та їх присвоєння іншими органами або посадовими особами.

Логіка засад змагальності сторін передбачає і право заінтересованої особи подавати скаргу в апеляційний суд у разі, коли скарга не була задовільнена нижчестоящим судом. Наводяться негативні наслідки невизначеності в КПК правового статусу й кола суб'єктів, які мають право на оскарження процесуальних дій органу дізнання й слідчого. У результаті відсутності конкретного та єдиного підходу в розв'язанні цього питання в КПК має місце правова колізія, відповідно

до якої суб'єкти кримінального процесу, які мають різні процесуальні права, в той же час наділені правом оскарження всіх дій органу дізнання, слідчого.

Від правильного визначення поняття "законний інтерес" у кримінальному судочинстві залежить дієвість і межі права на оскарження дій слідчого. Але з урахуванням різних цілей і процесуального становища осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, процесуальний інтерес, що мається на меті, збігатися не може. Він неоднаковий у обвинуваченого і потерпілого, прокурора й захисника, цивільного позивача та цивільного відповідача. Права на оскарження незаконних і необгрунтованих дій і рішень органу дізнання, слідчого, прокурора не може бути позбавлена жодна особа, яка бере участь у кримінальному судочинстві.

У цьому контексті автором обгрунтовується висновок про необхідність законодавчо конкретизувати право суб'єктів кримінального процесу на оскарження дій органу дізнання, слідчого, прокурора межами їх процесуального інтересу. Коло осіб, які мають право на оскарження, повинно бути чітко окресленим.

Автор тлумачить поняття "законний інтерес" як конкретні потреби в межах правового становища суб'єктів кримінального процесу, що охороняються чинним законодавством.

Звертається увага на те, що повноті, об'єктивності та всебічності оскарження перешкоджає недостатньо розроблений у правовій літературі порядок дій, що передує поданню скарги. У зв'язку з цим здобувачем узагальнюються й обгрунтовуються характерні особливості механізму оскарження конкретних слідчих дій.

На думку дисертанта, оскарження дій слідчого, органу дізнання, прокурора не виключає одночасної заяви клопотань про провадження процесуальних дій або прийняття рішень.

Такий підхід дозволить особі не тільки усунути порушення закону, а й шляхом заявлення клопотання закріпити свою правову позицію у процесі.

У розділі третьому - "Порядок розгляду клопотань про провадження слідчих дій, про застосування заходів процесуального примусу та оскарження учасниками процесу процесуальних дій і рішень слідчого й органу дізнання" - звертається увага на необхідність розробки, з урахуванням вимог ст.ст. 6, 124 Конституції України, процесуального порядку розгляду скарг учасників попереднього слідства й клопотань про провадження слідчих дій, розгляду клопотань про арешт і тримання під вартою, визначаються його концептуальні положення.

У підрозділі 3.1 - "Процесуальний порядок розгляду скарг учасників попереднього слідства й клопотань про провадження слідчих дій" - автор констатує, що

КПК України не передбачає судового порядку розгляду скарг учасників кримінального процесу. Отже, має місце делегування функцій суду прокуратурі, що суперечить принципу поділу державної влади, закріпленому в ст.6 Конституції України.

Штучне вилучення з юрисдикції суду права розгляду суперечливих правовідносин між органом дізнання, слідчим, прокурором, з одного боку, та іншими учасниками процесу на стадії попереднього слідства - з іншого, обмежує права особи, позбавляючи її можливості реалізації конституційного права на її судовий розгляд. У цьому контексті обґрунтовується висновок про те, що розгляд скарг учасників попереднього розслідування повинен провадитися безпосередньо судом.

Здобувач вважає за потрібне встановити кримінально-процесуальну норму, що буде регламентувати судовий порядок оскарження дій і рішень дізнавача, слідчого, прокурора. В основу запропонованого механізму покладено такі моменти:

1. Скарги на незаконність і необґрунтованість дій та рішень органу дізнання, слідчого, прокурора подаються в суд за місцем провадження попереднього слідства підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, захисником, іншими учасниками процесу, а також особами, права і законні інтереси яких порушені зазначеними діями.

2. Скарга розглядається одноособово суддею не пізніше п'яти діб з моменту, коли вона надійшла до нього. Суддя зобов'язан повідомити заявника про час її розгляду. У випадку неявки заявника розгляд скарги не припиняється. Заявник має право навести свої доводи і подавати докази з метою обґрунтування скарги.

3. За результатами розгляду скарги суддя складає постанову про усунення порушень або про відмову у задоволенні скарги і надсилає її копію заявнику.

4. Постанова судді про відмову в порушенні скарги може бути оскаржена заявником до вищестоячого суду протягом трьох діб.

Автор також визначає межі судового контролю за розглядом суперечливих правовідносин між учасниками процесу. Така постановка питання вважається юридично коректною: його позитивне вирішення дозволить запобігти відомчому характеру в розгляді суперечливих правовідносин, наділити реальною, а не декларованою самостійністю судову гілку влади.

Пропонується градація клопотань про провадження слідчих дій, про застосування заходів процесуального примусу, які обмежують конституційні права й свободи особи щодо скарг на незаконність рішень і дій органів дізнання, слідчо-

го, прокурора. Досліджуються специфічні особливості кожного такого клопотання, характеризуються їх відмінності.

Виділені й обгрунтовані основоположні складові процесуального порядку розгляду скарг, клопотань про провадження слідчих дій, про застосування заходів процесуального примусу, зокрема:

- одноособовий розгляд суддею клопотань в закритому судовому засіданні;
- обов'язкова участь у розгляді скарги представника органу, який звернувся з клопотанням;
- порядок і час його розгляду;
- прийняття судом після закінчення перевірки рішення щодо обгрунтованості клопотання.

У підрозділі 3.2 - "Процесуальний порядок розгляду клопотань про арешт і тримання під вартою" - досліджуються питання розгляду клопотань про арешт і тримання під вартою, пропонується їх процесуальна регламентація. З точки зору дисертанта, головну увагу тут слід зосередити на зверненні слідчого з клопотанням про арешт, тримання під вартою до суду, але не безпосередньо, а через прокурора, який, після визнання його законним й обгрунтованим, складає вмотивований висновок про свою згоду з ним або, навпаки, про відмову у його підтримці.

Однак відмова прокурора підтримати клопотання не може бути перешкодою для судового рішення питання про арешт, тримання під вартою особи, підозрюваної, обвинуваченої у вчиненні злочину. Прокурор, наділений правом брати участь у суді під час розгляду зазначених питань, може обгрунтувати свою позицію, в той час як остаточне рішення приймає тільки суд (ст.ст. 29, 124 Конституції України).

Запропонована новела дає змогу реально забезпечити можливість суду винести об'єктивне рішення про застосування до обвинуваченого (підозрюваного) запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або відмови у задовільненні клопотання. В основу запропонованого порядку покладено такі моменти:

1. Клопотання про арешт або тримання під вартою подається слідчим до суду, розташованого за місцем проведення розслідування, через прокурора, який складає висновок про підтримання або не підтримання клопотання.

2. Суд за участю представників сторони захисту і сторони обвинувачення розглядає клопотання з доданими до нього матеріалами й виносить постанову про застосування запобіжного заходу у вигляді арешту, продовження терміну

тримання під вартою або не задовольняє клопотання слідчого й звільняє особу з під варти.

3. Прийняті судом рішення можуть бути оскаржені до апеляційного суду.

Основна відмінність запропонованого варіанту порядку оскарження від чинної процедури полягає в тому, що оскаржується рішення суду першої інстанції, а не санкція прокурора на арешт. Крім того, істотно розширюється коло осіб, які можуть оскаржувати судові рішення. Воно включає не лише сторону захисту, яку представляє обвинувачений, підозрюваний, його захисник, законний представник, але й сторону обвинувачення в особі прокурора, слідчого. На думку автора, оскаржуватися може не лише законність й обґрунтованість рішення суду про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, але і його незастосування.

Характерним моментом цієї правової конструкції є те, що сторони захисту та обвинувачення наділяються правом на оскарження судового рішення. Це рішення кореспондується з їх попередньою участю у розгляді суддею клопотання про застосування арешту або продовження строку тримання під вартою. Таким чином, немає розриву в просторі й часі між участю зазначених сторін у суді першої інстанції та реалізацією їх права на оскарження рішення суду в апеляційний суд.

Об'єктивності судової перевірки законності й обґрунтованості рішення про застосування арешту, як заходу процесуального примусу, або про відмову в цьому може сприяти колегіальний розгляд скарги в апеляційному суді. Кількісний склад колегії повинен залежати від складності справи. Його критерієм має бути градація тяжкості злочинів, скоєних підозрюваним, обвинуваченим.

В дисертації обґрунтовується пропозиція щодо законодавчого закріплення права заінтересованих учасників процесу на повторне оскарження судового рішення про застосування заходу процесуального примусу у вигляді взяття під варту. Критерієм допустимості такого оскарження може бути лише поява нових, раніше не розглянутих судом обставин, які свідчать про необхідність взяття особи під варту або про її звільнення.

Висновки і пропозиції є логічним підсумком дослідженої проблеми. Це конкретні теоретичні й практичні пропозиції щодо вдосконалення порядку проведення слідчих дій, застосування заходів процесуального примусу й оскарження учасниками процесу процесуальних дій і рішень слідчого й органу дізнання. У їх числі: загальна характеристика процесуальних дій і підсумкових рішень, які приймаються на стадії порушення кримінальної справи; процесуальний порядок

оскарження незаконних і необґрунтованих процесуальних дій і підсумкових рішень; оскарження процесуальних рішень слідчого при застосуванні заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі; оскарження процесуальних дій слідчого, органу дізнання й правовий статус суб'єктів, які мають право на оскарження; процесуальний порядок розгляду скарг учасників попереднього слідства й клопотань про провадження слідчих дій; процесуальний порядок розгляду клопотань про арешт і тримання під вартою.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Черчукина Л.В. Конкретизация права на обжалование в суд санкции прокурора на арест как действенная гарантия соблюдения прав арестованного. //Материалы межвузовской научно-практической конференции "Творческое наследие П.И.Новгородцева (к 130-летию со дня рождения) и актуальные проблемы построения правового государства в Украине": Сборник. - Луганск: РИО ЛИВД, 1996. С. 156-159.

2. Черчукина Л.В. Обеспечение всесторонности, полноты и объективности процессуальных действий и итоговых решений, принимаемых органом дознания и следователем при возбуждении уголовного дела и его прекращении: Учеб.-метод.пособие.- Луганск: РИО ЛИВД, 1997. - 73 с.

3. Черчукина Л.В. Судебный порядок обжалования законности и обоснованности процессуальных действий и решений в ходе досудебного следствия и дознания, а также ходатайств о производстве следственных действий, ареста и содержания под стражей: Учеб.-метод.пособие.- Луганск: РИО ЛИВД, 1997.- 47 с.

4. Черчукина Л.В. Заходи процесуального примусу - арешт і тримання під вартою, які приймаються за судовим рішенням //Право України - 1998. - №5. - С.50-54.

Черечукіна Л.В. Процесуальний порядок заяви клопотань і подання скарг про провадження слідчих дій, їх вирішення та оскарження процесуальних рішень. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. - Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 1998.

У дисертації розглядається комплекс теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із правовим регулюванням порядку розгляду клопотань про провадження слідчих дій, про застосування заходів процесуального примусу та оскарження учасниками процесу процесуальних дій і рішень слідчого й органу дізнання. На основі узагальнення літературних джерел і вивчення практики досліджуються проблеми провадження процесуальних дій і прийняття підсумкових рішень на стадії порушення кримінальної справи, порядок оскарження незаконних і необґрунтованих процесуальних дій та підсумкових рішень, у тому числі при застосуванні заходів процесуального примусу, пов'язаних із позбавленням волі, правовий статус суб'єктів, які мають право оскарження, процесуальний порядок розгляду скарг учасників попереднього слідства й клопотань про провадження слідчих дій, арешт і тримання під вартою.

Ключові слова: скарга, законний інтерес, оскарження, процесуальний порядок, судовий контроль, клопотання.

Черечукіна Л.В. Процессуальный порядок заявления ходатайств и подачи жалоб о производстве следственных действий, их разрешения и обжалования процессуальных решений. Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09. - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. - Национальная академия внутренних дел Украины. Киев, 1998.

В диссертации рассматривается комплекс теоретических и практических проблем, связанных с правовым регулированием порядка рассмотрения ходатайств о производстве следственных действий, о применении мер процессуального принуждения и обжалования участниками процесса процессуальных действий и решений следователя и органа дознания. На основе обобщения литературных источников и изучения практики исследуются проблемы проведения процессуальных действий и принятия итоговых решений на стадии возбуждения уголовного дела, порядок обжалования незаконных и необоснованных процессуальных действий и итоговых решений, в том числе при применении мер процессуального принужде-

Національна академія
Інв. № 7489

ния, связанных с лишением свободы, правовой статус субъектов, обладающих правом обжалования, процессуальный порядок рассмотрения жалоб участников предварительного следствия и ходатайств о производстве следственных действий, аресте и содержании под стражей.

Ключевые слова: жалоба, законный интерес, обжалование, процессуальный порядок, судебный контроль, ходатайство.

Cherechukina L.V. The procedure of presenting applications and lodging complaints about conducting the investigative actions, of their solution and appeal against procedural decisions. Manuscript.

Thesis for a candidate degree in jurisprudence. Speciality: 12.00.09 - criminal procedure and criminalistics; legal expertise. - National Academy of Internal Affairs. Kiev, 1998.

The thesis contains the complex of theoretical and practical problems that are bound up with legal regulation of the order of consideration of petitions for pursuance of investigative actions, taking procedural coercive measures and appeal by the process participants of procedural actions and decisions of an investigator and preliminary investigation agency. On the basis of generalization of literary sources and studying of practice it is research the problems of process of procedural actions and taking conclusive decisions on the stage of dismissal of a criminal case, the order of appeal illegal and groundless procedural actions and conclusive decisions, and also taking procedural coercive measures that are bound up with imprisonment, legal status of objects that have right of appeal, procedural order of decision of participants' complaints of pre-trial investigation and petition for pursuance of investigative actions, arrests and keeping in custody.

Key words: legal interest, conclusive decision, appeal, legal machinery, procedure, investigative action, judicial control.

Підписано до друку 30.03.98. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офс. №1.
Гарнітура таймс. Ум. др. арк. 1,125. Тираж 130 прим. Зам. №163.

Редакційно-видавничий відділ ЛІВС МВС України
Друкарня НДіРВВ ЛІВС

348902, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. К. Маркса, 4
